

hármasságát vizsgálta kiadványában megvalósul, s az így megformált együttes esztétikai hatása járult hozzá a bécsi Mária-kultusz sajátosságainak, aktualizált vonásainak kialakításához, a Magyarországról származó kép „bécsivé” honosításához.

A kötetnek egy további témája a magyar történelmi események ábrázolása a német jezsuita drámákban. Ehhez az elemzéshez tartozik az a függelékben közölt lista, amely teljességre törekvően számba veszi mindazokat a nyomtatott vagy kéziratot drámaszövegeket, melyek a magyar történelemről szólnak, vagy azzal érintkeznek. Mivel a forrásoknak ez a számba vétele a lelőhelyeket is tartalmazza, felbecsülhetetlen segítséget jelent a további kutatások számára.

A negyedik nagy témakör a német pikareszk regény (*Schelmensroman*) magyar vonatkozásainak és kontextusának feltérképezését célozza. Minthogy köztudottan a 17. századi német irodalom egyik legjelentékenyebb teljesítménye Johann Jacob Christoffel von Grimmelshausen *Simplicissimus* című kalandregénye, indokolt ennek magyar vonatkozásait számba venni. A magyar szakirodalom számára is új ötletet jelent Zrínyi Miklós hadtudományi írásainak és a *Simplicissimus* háborúfogalmának az összevetése, a párhuzamosságok regisztrálása. Olykor meglepő hasonlóságok mutatkoznak a két szerző nézetei között, így például a hadiszerencse kiszámíthatatlanságáról egyképpen vélekedik Zrínyi és Grimmelshausen. Ehhez az alfejezethez tartozik a függelékben a Zrínyi-könyvtár hadtudományi műveinek bibliográfiája, amely ilyen elkülönített formában még nem volt elemzés tárgya. A továbbiakban helyet kap itt természetesen a Grimmelshausen-művek magyar fordításainak rendszeres áttekin-

tése, elsősorban Háy Gyula kiválóan minősített fordítói teljesítménye, amelyet a szerzők itt részletesen összevetnek az eredetivel. Az egységnek s egyben a kötetnek is zárótanulmánya Georg Daniel Speer *Magyar Simplicissimus*-ának filmváltozatát, *A trombitás* (1975) című alkotást veszi górcső alá, s annak felemás, az allegorikus értelmezéstől idegenkedő hazai recepciójának okait igyekszik megvilágítani.

Noha a kötet témáinak túlnyomó részéről a szerzőpáros magyar szakfolyóiratokban vagy tanulmánykötetekben már értekezett, az itteni szövegek nem azoknak változatlan fordításai, hanem többnyire továbbgondolt, kiegészített, a német szakmai közönség ismereteihez és elvárásai horizontjához igazított variánsai. Ezzel az eljárással messzemenően egyet lehet érteni, mivel számos tapasztalat mutatja, hogy csakis a külföldi kontextussal összhangba hozott, terminológiájában és nézőpontjaiban ahhoz alkalmazott magyar szaktanulmányok tudnak nemzetközi visszhangot kiváltani.

Igen örömdetes, hogy a berlini kiadó rangos sorozatába felvette a 17. századi magyar–német kapcsolatokat elemző kötetet, a benne foglaltak színvonalát aligha hagy kétséget afelől, hogy a német szakirodalom is jelentékeny mértékben gazdagodhat a magyar irodalomtörténész szerzőpáros rendkívül alapos, adatgazdag, korszerű szempontokat érvényesítő fejtegetései által. (*Gábor Tüskés – Éva Knapp: Germania Hungaria Litterata. Deutsch-ungarische Literaturverbindungen in der frühen Neuzeit. Studium Litterarum, Bd. 15. Berlin: Weidler Buchverlag, 2008, 370 p.*)

Bitskey István
irodalomtörténész

Darwin és az emberi természet

Bereczkei Tamás: *Az erény természete.*

Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség
Sebes Anna: *Emberállat – évmilliók lenyomata kapcsolatainkban*

A Darwin Év szerencsésen meghozta a magyar kiadók kedvét a darwinizmus talán legprovokatívabb üzeneteinek, az emberi természet, biológia és kultúra kölcsönhatásának elemzésére. A két ismertetett könyv kiválóan kiegészíti egymást. Bereczkei Tamás munkája elsősorban a modern evolúciós pszichológiából indul, s annak egyik kulcskérdését, az emberi szocialitás természetét, illetve kulturális eredetét tekinti át. Főképp saját kutatásaira alapoz, amelyek különböző szociálpszichológiai elméletek és laboratóriumi lélektani eljárások, elsősorban döntésméleti eljárások segítségével vizsgálják a kulturális egymáshoz illeszkedés finom mechanizmusait. Míg Bereczkei könyvének hangsúlya a terepet tekintve az összehasonlító antropológia az egyik oldalon és a laboratórium a másik oldalon, addig Sebes Anna könyve, mely sokkal inkább tudományos áttekintés, elsősorban az összehasonlító kultúrantropológus és a mai család-kutató szempontjait örvözi. Hangsúlya végig a családi szocializáció, illetve a családi élet szerveződése úgy, ahogyan azt a mai társadalmakban látjuk, s ennek adja meg antropológiai és biológiai értelmezését.

Mindkét könyv diadalmas formájában mutatja meg a darwinizmust. Nemigen foglalkoznak olyan üres vitákkal, mint hogy szabad-e biológiai deterministának lenni a mai társadalomról gondolkodva, vagy, hogy milyen a helyes arány öröklés és környezet vitatott kérdéseinek súlyozásában. Ehelyett konkrét mechanizmusokban mutatják meg a darwini metaelmélet győzedelmességét.

Bereczkei könyve elsősorban azzal foglalkozik, amit ma számos összefüggésben *társas agy* hipotézisnek szoktunk nevezni. Milyen érveink vannak amellett, hogy az ember nem Robinson, hanem eredendően, kiindulópontként, társas lény. Életében és gondolkodás és érzésvilágának biológiai kialakulásában is a mások által jelentett társas szelekciós nyomás jelentette a döntő mozzanatot. Ez a társas lény-mivolt előtérben áll a mai idegtudományi kutatásokban is, ahol a tükkörneuron rendszer, valamint a prefrontális területek és a naiv tudatelmélet, az elmeteória, a híres TOM-összefüggését vizsgálják. Előtérben áll a társas elme-felfogás a kognitív pszichológiából származó különféle döntésméleti modellekben is, amelyek ma már igen részletesen vizsgálják nemcsak azt, hogy mikor használunk *fogat fogért* vagy *szemet szemért* stratégiát (Bereczkei sajnos, ezt elfelejti magyarra fordítani és egész könyvében a *tit for tat* anglicizmust használja), hanem arra is, hogy hogyan befolyásolják az együttműködő és a versengő stratégiákat érzelmi állapotaink, hormonális beállítottságunk.

Bereczkei könyvében három mozzanatra helyezi a hangsúlyt. Az egyik a rokonszelekció és a valódi altruizmus viszonya. A második a társas hírnév mint különleges szervező erő az emberi társadalmakban, a harmadik pedig a vonzalmak és személyiség-típusok viszonya. Az első kérdésben, miközben az etológia és a modern szociobiológia kiindulását képező Hamilton-szabályból indul ki (bizonyos társas állatoknál, például rovaroknál az önzetlenség a támogató és támogatott közötti genetikai átfedés függvénye). Ezt nagyon érzékenyen kapcsolja össze az emberi társadalmak sajátos dilemmájával, a támogatás rokonfüggésével és a rokonfelismerő mechanizmusok keletkezésével. Érdekes kísérleteket

is kapunk a szerző saját laboratóriumából arra nézve, hogy az arcvonások milyen mértékig képesek fenotipikus támaszt nyújtani a genetikai rokonság felismerésére. A rokontámogató rendszerek elemzésétől jutunk el oda, hogy vajon milyen is a viszony a mai evolúciós társas elméletekben váltakozva előtérbe kerülő empatikus és machiavellianus emberkép között. Mindkét felfogás az emberré válás során érvényesülő szociális evolúciós fordulat mellett érvel: az egyik azt mondja, számunkra, emberek számára rendkívül fontos volt a képesség arra, hogy kitaláljuk mások gondolatait, illetve beleéljük magunkat mások helyzetébe. Az empatikus hangsúly a koordinációt, a támogatást, az összhangot, a szeretetet emeli ki. Ezzel szemben a machiavellianus hagyomány azt emeli ki, hogy mások gondolatainak követése a racionális csalás, a mások eszén való túljárás eszköze. Bereczkei azon szerzők közé tartozik, akik tisztán látják, és erre saját laboratóriumi eredményei mellett számos antropológiai és idegtudományi adatot is bemutat, hogy az ember sajátos szocialitáshoz mindkettőt fel kell tételeznünk. A „hideg beleélés” és a meleg együttérzés egyaránt szükséges ahhoz, hogy az emberi társas összehangolást megértsük. Nem szabad, hogy illúzióink legyenek. Mi egyszerre vagyunk mások szenvedésével együttérző, empatikus, és mások eszén túljárni akaró, rafináltan szociális lények.

Ennek a szenvtelen és ugyanakkor komplex társas megismerésképnek különös oldala a *nagylelkűség* finom elemzése. Bereczkei antropológiai adatokat és kísérleti eredményeket egyaránt felsorakoztatva mutatja be, hogy valódi embercsoportokban az erőforrásokkal való hosszú távú stratégiai gondolkodás egy különös módja az, ahol a sok erőforrással rendelkező személy önzetlenül adakozik.

Ezek az adakozások hosszú távon úgy térülnek meg, hogy jó lesz a csoportban a reputációja. Ez a reputációnövekedés a nagyvonalúság hatására figyelhető meg a Kalahári-sivatag szélén a busmanoknál, de ez figyelhető meg a mai, nagyvállalati globalizált világban is. Fontos társadalmi figyelmeztetést is tartalmaz Bereczkei érzékeny elemzése arról, hogy a mai *juppie* kultúra teljesen rámenős és lokálishan egocentrikus megoldásai szemben állnak a hosszú évezredek óta távlatosan érvényesülni képes, éppen az osztogatás révén hatalmát mutató nagyvonalúsággal. A párválasztás, a hasonló alapján való szelekció izgalmas kérdéseket vet fel a különböző személyiség típustípusok és az emberi sikeresség egymáshoz való illesztésében. Ez Bereczkei könyvének harmadik izgalmas témája. Sok mindent megtudunk a személyiséglektanban legtöbbet vizsgált *nagy ötök* (extroverzió, barátságosság, lelkiismeretesség, emocionalitás, okosság) sajátos konstellációiról, amelyek az igazán sikeres emberi stratégiákhoz vezetnek. Nem meglepő módon, ismét az derül ki, hogy számos társadalmi helyzetben a barátságosság és a nyitottság összekapcsolása, valamint a segítőkészség vezet el az igazi sikerekhez. A sikeres emberek azért jószívűek, mert, és ezt már a nagymama is tudta, van miből adjanak. A jó emberi stratégia az adakozás benyomását tudja kelteni. Bereczkei könyve igen sokoldalú anyagot mozgat. Két hiányosságát talán mégis kiemelném. A tudatfejlődésében és a személyiségvonásokban is kicsit fukaron bányáznak azokkal a kutatásokkal, amelyek éppen Magyarországon is világosan feltárják a másoknak való gondolatulajdonítás igen korai fejlődését (Csibra Gergely és Gergely György munkái), illetve azt, hogy az etológiából és a klinikai pszichológiából ismert kötődési stílusok hogyan jelennek meg az emberi szemé-

lyiség életén át való érvényesülésében, s milyen a pontosabb genetikájuk (Gervai Judit és Lakatos Krisztina munkái). Mindenképpen jó könyv azonban, amely saját tudományos erényei mellett biztos, hogy egy évtizeden keresztül tankönyvként is irányítani képes az evolúciós pszichológia szociális mozzanatainak megismerését. Különösen, ha kiegészítjük Sebes Anna könyvével.

Sebes Anna könyvének három különleges jellegzetessége van. Az egyik, hogy a magyar irodalomban, s ebbe beleérttem mind az etológiai, mind az evolúciós pszichológiai irodalmat, meglehetősen háttérbe szorult francia kulturális hatást újra pozícionálja. Dukhemtől és Lévi-Strausstól kezdve Cyrulnicig, Jeannerod-ig és természetesen Piaget-ig gondosan felhasználja a francia irodalmat, olyan részletkérdésekben is, mint például a szeretet vagy a szerelem genezise s hasonlóképpen.

Míg Bereczkei könyvének alapvető hangsúlya az individuális elme döntési mechanizmusokban megjelenő társas mozzanatok elemzése, Sebes Anna könyve nem a biológus, illetve a pszichológus, hanem az antropológus és a szociológus szempontjából indul ki. Számára a kiinduló mozzanat a társas kapcsolatok elemzése. A társaság nem valami új felfedezés, amelyet a szolipszista kognitív mozgalom árnyékában teszünk meg, hanem az antropológus és a szociológus családkutatásának természetes kiinduló mozzanata. Itt az új nem a társaság, hanem az, hogy a biológikumot ismerjük fel a társasban. Míg Bereczkei könyve elsősorban a laboratóriumi ember világára összpontosít, addig Sebes Anna a kapcsolatokban élő emberre. Az ő számára az alapkérdés nem az altruizmus megjelenése és az altruizmus helyes egyetemes biológiai értelmezése, hanem az emberi faj

sajátos társas kapcsolatteremtő módjainak értelmezése. Ezért aztán a kiindulásuk is nagyon eltérő lesz. Bereczkei könyvében a társas kapcsolatokkal foglalkozó könyvhöz képest, majdnem azt mondanám, hogy egy klasszikus pszichológus számára meglepő módon, szinte teljesen hiányzik a szexualitás, Sebes Anna viszont éppen ebből indul ki. Számára az emberi szocialitás megértésének alapkérdése a legalapvetőbb emberi kapcsolat, a párosodási rendszerek elemzése. Finoman és sokoldalúan használja ő is a rendelkezésre álló összes kultúrantropológiai, etológiai, evolúciós pszichológiai, valamint neurobiológiai adatot. Az embert egy olyan különleges lényként értelmezi, aki szexuális szokásaiban egy viszonylag laza, s talán szekvenciális monogám rendszert épít ki. Világos összehasonlítást kapunk más főemlősökkel. Sebes Anna olyan rendszert mutat be, amelyben az emberre oly jellemző korai tapasztalatszerzés és kötődés-alakulás, a ragaszkodás és a szexualitás együtt jelennek meg. Igen tüzetesen elemzi, hogy hogyan is oldja meg ez a lassan nevelődő lény a vérfertőzés tilalmát. A családpszichológiai és összehasonlító antropológiai szemlélet eredményezi azután azt is, hogy Sebes Anna igen részletesen foglalkozik a konfliktus és az agresszió viszonyával. Eltekint minden hagyományos ősi szenteltvízzel élő agresszió-irtogatástól. Az agressziót világosan elemzi, mint sajátos biológiai jelenséget, ugyanakkor típusaiban visszarakja az erőforrásokért, illetve a szexuális kapcsolatokért folyó versengés keretébe. Ennek megfelelően az agresszió nem valamiféle misztikus erő, hanem egy sajátos lépés a dominancia-alakító és a dominancia-szabályzó, és feszültségcsökkentő rendszerekben. Sajátos emberi konfliktusmegoldási módokat is kapunk, amelyek az érzelmszabályozás és a kitüntetett jelentő-

ségű érzelmkifejező rendszerek révén válnak sajátos emberi különlegességgé. Az intimitás, a személyes tér, a családon belüli férfi és női munkamegosztás, mindezek az eredendően szociológiai és társadalomtudományi témák Sebes Anna megjelenítésében különleges biológiai témákká válnak. Izgalmas olvasmány a könyv, amely előítélet nélküli családelemzéseivel, komoly tabutémák felvetésével, például, hogy hogyan lehet hosszú távú cserekapcsolatokkal biztos másodlagos szexuális igényekre szert tenni, vagy fenyegetés nélkül sikert elérni azonos neműek rivalizációi közepe stb. Szerencsés és boldog szintézise mindez a társadalomtudományi adatgazdagságnak és a biológiai nyitottságnak.

Bereczkei könyve szép kiállítású, technikailag jól szerkesztett munka. Még a sokféle képanyag egységes felbontását is megoldotta. Ez kevésbé mondható el sajnos Sebes Anna könyvéről. Nem annyira a szerző, mint inkább a szerkesztők hibája az, hogy igen eltérő felbontású képeket kapunk, s hogy szemben minden hazai szokással a magyarul is hozzáférhető klasszikusok – gondoljunk Jean Piaget vagy Konrad Lorenz munkáira – nem

magyar kiadásban jelennek meg az irodalomjegyzékekben. Ez nem akármilyen hiányosság, hiszen egyébként ugyanazt lehet elmondani erről a könyvről is, mint Bereczkei munkájáról. Egy évtizedig fontos tankönyv lesz mind a pszichológusok, mind a szociológusok, mind az antropológusok számára. Ha már összehasonlító elemzést adunk, akkor még egy furcsaságra kitérnék. Ez pedig a könyvek ára. Bereczkei könyvének van támogatója, és így háromszáz oldalt 3400 forintért kapunk, míg Sebes Annának nincs támogatója, s 470 oldalt kapunk 4000 forintért. Valahogy megdöbbenet látja az olvasó, hogy a magyar könyvárképzésben a támogatásnak semmi kapcsolata nincs a könyvek fogyasztói árával. Furcsa evolúciós pszichológiai rejtély, amelyet a két könyv oly szépen és oly részletesen tárgyal. (Bereczkei Tamás: *Az erény természete. Önzetlenség, együttműködés, nagylelkűség. Budapest: Typotex, 2009, 313 p.*; Sebes Anna: *Emberállat – évmilliók lenyomata kapcsolatainkban. Budapest: Gondolat, 2008., 475 p.*)

Pléh Csaba

egyetemi tanár, az MTA rendes tagja

CONTENTS

Molecules in Space and Time

Guest Editor: Kálmán Medzihradzsky

Kálmán Medzihradzsky: Introduction	770
András Perczel: Commentaries on „Molecules in Space and Time”	772
Mátyás Czugler: Diffraction of X-Rays: Imaging with Atomic Resolution	776
Tamás Martinek: Out of Homochirality: Folding of Peptidomimetics	782
László Somsák: The Carbohydrate Code	789
Péter Huszthy – Tünde Tóth: Enantiomeric Recognition of Crown Ether Type Host Molecules	796
Zoltán Gáspári: Proteins Dancing	802
Péter Tompa: Intrinsically Disordered Proteins Defy the Structure-Function Paradigm ...	808
Miklós Orbán: Self-Organization of Molecules in Time and Space: Periodic Chemical Systems	815
Tamás Turányi: Success Stories in Environmental Protection and Technology Achieved Using Detailed Reaction Mechanisms	821

Study

Mária Ormos: Crises and Solutions—A Historian’s Eye View	828
Sándor Gánóczy: Faith, Religion and Moral in the Theory of Evolution and the Personal Life of Darwin	838
Péter Hahner: In memoriam Abraham Lincoln	849
István Klinghammer – Gábor Gercsák: Antal Reguly’s mapping in the Northern Ural Mountains	858
István Kézmárki: Magneto-optical Spectroscopy in the Modern Solid State Physics and Material Sciences—Magnetism As We See It	866

Academy Affairs

Communiqué	873
Declaration	875
Chern Medal Award	876

Obituary

Tibor Gánti (<i>Eörs Szathmáry</i>)	877
---	-----

<i>Outlook (Júlia Gimes)</i>	883
------------------------------------	-----

<i>Book Review (Júlia Sipos)</i>	886
--	-----